

Schelken Pálma

KOSZTOLÁNYI GYORSÍRÁSOS JEGYZETEIBŐL

Egy ismeretlen gyorsírásos levél

„Igen tisztelt Uram,

Amint talán tudja, én fordítottam magyarra az Ön csodálatos drámai költeményét, Chr. követését. Munkámat még a nyár előtt befejeztem, mert végtelenül izgatott a szép és nehéz művészi feladat. A Nemzeti Színház ezen a Húsvéton már műsorra is tűzi. Most a legirodalmibb folyóiratunk, a NYUGAT arra kér, hogy engedjem át egyszeri közlésre a szöveget. Én ezt szívesen megtenném, de előbb azonban beleegyezését kérem hozzá.

Nagyon lekötelezi a folyóiratot is, engem is, ha lehetővé tenné, hogy a magyar közönség nyomtatásban is megismerkedhessék pompás művével.

Válaszát várva vagyok igaz híve”

Gyorsírással írt levélvázlat címzés, keltezés nélkül! Kinek, mikor írta Kosztolányi? A gyorsírásos szöveg megfejtése után is csak annyi derült ki, hogy a levél a Chr. követése c. drámai játék írójának szól és művét a Nemzeti Színház készül bemutatni. Színházi évkönyvek s a Nyugat néhány évfolyamának áttanulmányozása után sikerült a szerző, ill. a címzett nevét megállapítani: *Max Mell* osztrák író. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának a Kosztolányi hagyatékáról összeállított katalógusában erről mindössze egy mondat: „Max Mell: Krisztus követése. Passio-játék. (Kosztolányi Dezső vers- és drámafordításainak másolatai 1906–1934. Ms 4640/13. – 154. old.)

Max Mell (Maribor – korábban Marburg an der Drau – 1882. november 10. – Bécs, 1971. december 13.) írói munkásságát vallásos világnézete jellemzi és kötődése az osztrák, főleg a stajerországi népi élethez. Az I. világháború után Bécsben, kizárólag írói hivatásának élt. Drámáiban a középkori misztérium játékok hagyományait eleveníti fel, de merít a népi, a korai germán mitológia köréből is. A fenti levélben említett műve „Das Nachfolge Christie-Spiel – misztérium játék, melyet 1927-ben fordított le Kosztolányi. *A két tró levelezésének egyetlen dokumentuma a gyorsírással írt fogalmazvány.* Az osztrák író válaszára, a közléshez való hozzájárulására csak következtetni lehet, mivel a fordítás teljes egészében megjelent a Nyugatban. (Krisztus követése – passio játék. Írta Max Mell, magyar versekbe szerző Kosztolányi Dezső. – XXI. évf. 24. szám, 1928. december 16. 783–812. l.) A Nemzeti Színházban 1929. március 22-én mutatták be „Új passiojáték a mi Urunk Jézus Krisztus követéséről” címmel.

Kosztolányi gondos, lelkiismeretes munkájára is bizonyíték a levéltervezet, amelyről személyesen írta le, vagy titkárnőjének diktálta a német nyelvű levelet. A negyvenes években egyik beszélgetésünk alkalmával említette Kosztolányiné, hogy ura az idegen nyelvű leveleit is magyarul fogalmazta s mint mindent gyorsírással írt. A gyorsírást még édesapjától, a szabadkai gimnázium igazgatójától tanulta (bár a Gabelsberger–Markovits rendszer alkotói nehezen ismernének saját munkájukra Kosztolányi egyéni írásmóddal és rövidítésekkel teletűzdelt gyorsírásos feljegyzéseiben.)

A Max Mellhez szóló levéltervezetet azokból a gyorsírásos töredékekből került elő, amelyekkel egy-egy születésnap, névnap alkalmával ajándékozott meg a költő özvegye, – remélve, hogy talán egyszer sikerül megfejtennem. Nem könnyű feladat és nagy felelősség.

„Az ihlet forrása burkolt, rejtélyes” – írta Kosztolányi¹ A versről és prózáról című tanulmányában. Erről a rejtélyről győz meg az a Móra Ferenc levél, amelynek széleire két vers első, indító sorait jegyezte fel a költő. Amikor az ötvenes években ezzel a levéllel megajándékozott Kosztolányiné, annyit tudtam kibetűzni „mintha a Hattyú kutyám-ról szólna a gyorsírási szöveg”. Kosztolányi a századfordulón használt Gabelsberger–Markovits rendszert tanulta s ez nagyon eltér a napjainkban használatos egységes magyar gyorsírásról. Tizenöt évvel ezelőtt kezdtem komolyabban foglalkozni ezzel a régi gyorsírással és bár évek óta több alkalommal fejtegettem a fenti levélre írt szöveget, a teljes megfejtés csak most készült el, – újabb feladatot adva. Ugyanis csak a teljes megfejtés után lehetett sejteni, hogy összefüggésben van Móra Ferenc levelével s ehhez a tulajdonomban lévő levélrészlet előzményeit is meg kellett ismernem. A levélben írt ügy előzményét megmagyarázó korábbi leveleket megtaláltam a Magyar Tudományos Akadémia² kéziratárában, a Kosztolányi hagyatékban. Erre vonatkozólag Kosztolányi levél ugyan nincs, de Móra Ferenc levelei fényt derítenek egy sajtópert előidéző okokra.

Feltételezésem szerint Kosztolányi levélben kérhette Móra Ferencet a személyes találkozás időpontjának megjelölésére. Ezt bizonyítja Móra 1922. április 22-én írt levele, melyben tájékoztatja Kosztolányit, hogy a közeli napokban Budapestre kell jönnie, mivel a Múzeumuk nagy műgyűjteményt örökölt s ennek leltározásában kell részt vennie hivatalból, – közben szívesen találkozna Kosztolányival. „... Azt mondanom sem kell” – írja –, „hogy bármikor a legnagyobb készséggel állok rendelkezésére. Régi becsüléssel igaz híve Móra Ferenc.”

A beszélgetés Budapesten megtörtént. Tárnya: egy emlékirat előfizetési felhívásával kapcsolatban írt cikk gúnyos, kifogásoló hangja. A cikk írója, Harmos Károly – Kosztolányi sógora –, aki ellen a szegedi Várossy Gy. az Emlékirat szerzője sajtópert indított. Harmos nevében Kosztolányi foglalkozott a per megakadályozásával, ehhez kérte Móra segítségét.

A levelek közlése nemcsak azért érdekes, mert versek „ihlet forrása”, hanem talán azért is, mert megdöbbentő, hogy két értékes embernek, neves íróknak egy önmagát felmagasztaló ember hiúsága, ostobasága mennyi gondot okozott, mennyi időt pazaroltak a sajtóper kivédésére, levelezésre.

Sz. 1922. V. 2.

Kedves Kollégám Uram!

Kicsit nehezen megy a dolog az öreg bölényvadással – a külső sordidusságára értem – mert arcátlanul ki akarja használni a helyzetet; Harmos Gyula szegény tintakuli nevében tárgyaltam vele, akivel szemben a következő feltételeket szabta meg:

1. Elégtelen a budapesti „Új Nemzedék”-ben a lap részéről, a szöveg előbb leküldendő Szegedre betekintés és esetleg módosítás végett;
2. Elégtétel H. Gy. nevében a szegedi Új Nemzedék nyílterében, H. Gy. költségén;
3. 1000 K a panaszos ez ügyben tett budapesti útjának költségei fejében;
4. Ábrahám Dezső ügyvéd esetleges költségének megtérítése; az lehet egy fillér sem lesz, de lehet pár ezer korona is.

Ezekkel szemben Kollégám Uramnak a következőket javalnám: Az 1. pontot méltóztassék elfogadni s fogalmazni egy olyan nyilatkozatot, amelyet az Új Nemzedék leadhat, ebbe V. Gy. legfeljebb azt fogja még beírni, hogy ő nagy magyar író és előkelő politikus.

Tessék elfogadni a 3. pontot is, elvégre, ha Ön Szegedre lefáradt volna hozzám, az többé került volna. A 2. és 4. pontot azonban szigorúan vissza kell utasítani. Az egyiket azzal, hogy képtelenség ott elégtételt adni, ahol sértés nem történt, ha Várossynak fontos, hogy Szegeden is tudomást vegyenek a dologról (s csakugyan az, mert helyben is folyik vagy öt sajtópere), gondoskodják az Új Nemzedék rektifikálásának szegedi átvételéről ő maga. Ami az ügyvédi költségeket illeti, azt hiszem, ilyenek nincsenek, ezekbe H. Gy. mint szegény földönfutó újságíró nem mehet bele.

¹ ABÉCÉ Bp. 1957. 116 l.

² MTA – MS 4624/338–344.

Meg vagyok róla győződve, hogy öreg barátunk mindkét ponttól el fog állni, mert hiszen neki se kellemes a sajtóper. *Azt hiszem, a dolgot megkönnyíti az, ha kollégám neki magának fog írni, mint Harmos Gyula.*

(Nagys. és főtiszt. Várossy Gyula ny. plébános, író, a Ferencz József rend lovagja, stb. Szeged, Vidra u. 5.) Borzasztóan fontos, hogy az író és a Ferenc József rend lovagja benne legyen, mert az apostol végtelen hiú. Írhatná Ön a levelet nekem is, hiszen mondanom sem kell, hogy milyen szívesen állok rendelkezésére, de az öreg jó néven fogja venni, ha egyenesen hozzá fordul.

A levél hangja persze megvesztegető legyen, anélkül azonban, hogy fegyverül lenne fordítható Ön ellen s méltóztassék hangsúlyozni benne, hogy többet nem tehet, s ha ennyivel be nem éri, akkor Ön a perben kénytelen lesz minden eszközt felhasználni a maga igazolására, – holott a budapesti Új Nemzedék lojális bocsánatkérése az egész ország katolikus társadalma szemében újra ragyogóvá fogja tenni V. Gy. érdemes nevét. A levelet természetesen hozzám juttatja majd el az öreg tanácsadás végett s akkor tovább gyúrom, egészen bizonyos, hogy nem eredmény nélkül.

Addig is igaz szívvel köszönti

Móra Ferenc

A levél oldalán gyorsírással Kosztolányi nyilatkozat-terve.³

Apostol

Nyilatkozat

Az Új Nemzedék 1920. január 11. számában egy cikk jelent meg, melyre válaszként (áthúzott szavak) kijelentjük, hogy a cikk a mindnyájunk által ismert kitűnő írókat sem írói, sem emberi becsületében sérteni nem akarta s minthogy a cikk írója *ma már* nem tagja szerkesztőségünknek . . . téves információk alapján írta a közleményt, ezért ajánlom tekintsek . . .

1922. V. 6.

Kedves Kollégám Uram!

Körülbelül várokozás szerint sikerült minden, amit soraim mellékletéből méltóztatott látni. Várossy a két ponttól eláll, ami a nyilatkozatot illeti, a beszúrt módosítások elég ártatlanok, s a maga részéről odabiggyesztett apostoli kijelentés megjelenését is bizonyára keresztül bírja Ön vinni. Ezenkívül még csak egy tennivalója van önnek, elküldeni 1000 koronát (Várossy Gyula, Szeged, Vidra u. 5.), természetesen H. Gy. nevében és megírni azt a hosszabb töredelmes levelet, amelyet én H. Gy. nevében beígértem. Az öreg úr azt várja ettől a levéltől – lévén minden agyafúrtságában is romantikus lélek, – hogy Ön egy szörnyű maffiát fog leleplezni, amely az ő elbuktatására összeesküdött s a leghallatlanabb intrikákat eszelte ki – melynek szegedi mozgóit voltak, stb. Azt gondolom Ön egy megtévesztett lélek bűnbánatáról fog írni a Krisztus szíve szerint való papnak, aki ebben a rothadt világban a kevés jók és igazak vígasztalására adatott a jövendő zálogául, stb. Ami a dolog titokzatos hátterét illeti, arra ön – annyi idő után – már nem emlékezik, önnek a szerkesztőség valamelyik tagja kiadta a témát a megfelelő instrukciókkal s ön, mint szerény kis munkatárs nem érdeklődött a háttér iránt, csak teljesítette kötelességét, amit most már őszintén bán, fogadja ezért rosszalását s halálos holtáig hálálisan fogja őrizni szívében az apostol emléket, akinek az apostolok sorsa jutott, a megostorozás. Lehet, hogy az öreg úr erre meg fogja Önnek küldeni az arcképét, de a levélét mindenesetre mutogatni

³ Új Nemzedék, 1922. május 10. – 7 old. „Két nyilatkozat. Az Új Nemzedék 1920. január 12. számában cikk jelent meg, amely Várossy Gyula Emlékiratának előfizetési felhívásával foglalkozott. Szívesen kijelentjük, hogy a cikk Várossy Gyulát, az ismert írókat, publicistát, a Ferencz József rend lovagját se írói, se egyéni korrekt becsületében sérteni nem akarta s minthogy a cikkíró, aki Várossy nem is ismerte, már rég nem tagja szerkesztőségünknek, egyes bántó megjegyzéseit csak téves információk alapján írhatta, azokat sajnálja és így ezeket tárgyaltalannak tekintjük.” – „Bosszút nem ismerve a lap, ill. a jóhiszeműségében megtévesztett hírlapíró ellen beadott sajtóperemet fenti nyilatkozat megjelenésével egyidőben visszavonom, Szeged, Várossy Gyula.”

fogja a Keszeg-csárdában – esetleg egyéb sajtóperai tárgyalásánál a törvényszéken is. Epen ezért és nem tévedésből mondtam neki Harmos Gyulát, H. Károly helyett, hogy az Ön sógora személye se legyen érintve. S jó lesz, ha H. Gy. eltűnik a föld színéről; tessék a bűnbánó levelet azzal végezni, hogy Ön az utóbbi évek szomorú tapasztalatai után vérző szívvel búcsút mond az édes hazának s kivándorol rokonaihoz Brazíliába, dohányt ültetni.

Ne vegye rossznéven, kedves Kollégám ezeket a bolond instrukciókat, de én ismerem öreg barátomat. Azt akarom, hogy a jövőben mindkettőnknek nyugtunk legyen tőle.

Ami a gyakorlati kivétel illeti, tessék most már megírni a levelet, azt pénzzel együtt postára tenni s aznap már le is lehet közölni a Várossy nyilatkozatát, – hiszen saját kézírása birtokában most már nem kell attól félnünk, hogy a pert nem vonja vissza.

Tudom, hogy a vele való levelezés nem lesz kellemes önre, de most már lehetetlen elkerülni s ugy-e egy levelet megér az Ön megnyugvása? Hiszen a választ már legfeljebb mulatságul olvassa el.

Ezek után remélem tud békességesen aludni, s a jövő héten már el is felejtí az egész ostoba ügyet. Én végtelenül örülök, hogy véletlenül szolgálatára lehettem Önnek, s vagyok igaz szívvel régi híve

Móra Ferenc

Búcsúzóban egyet kérek Öntől Kollégám:

Ha egyszer megint mi felénk találna járni, nézzen be hozzám, hogy folytathassuk a pesti beszélgetést.

Móra néhány nappal később írt levele a „sajtóperrel fenyegető” ügy végleges lezárásáról ad hirt:

1922. május 11.

Kedves Barátom Uram!

V. Gy. bátyánk most bicegett el tőlem, nagyon meg van elégedve, csak két dolgot fájjal (?): egyik, hogy az 1000 K még nem jött meg, másik, hogy a „fölbujtók”-ról nem kapott a H. Gy. levelében információt. Ami az elsőt illeti, a pénz bizonyára postán van azóta, ugy-e? ami pedig a *fölbujtókat* nézi, hozzám irandó levélben tessék nekem is őszintén kijelenteni, hogy igazán nem emlékszik semmire, hiszen tudhatom magamról, hogy az újságíró végzi, amit a szerkesztője ráparancsol, örül, hogy túleshet rajta s nem terheli vele többé a memóriáját stb.

Amint ez a levél, s főleg a *pénz megjön*, ágyikám azonnal megkapja az utasítást a per beszüntetésére. Mert „közöld azzal a megtévedt fiúval Ferikém, hogy a per már megszűnt, én úri ember vagyok és ebben a dologban is a krisztusi szeretet vezérel, se a lapot, se a fiút nem zaklatom többé, mert látom az őszinte bűnbánatot, de méltányos, hogy megkapjam a pénzt és az informálók nevét”.

Az utóbbit a pénz vétele után el fogja engedni az öreg úr, aki természetesen most mindenfelé házal a városban a Harmos Gyula levelével. Akit bizony jó volt Károlynak nem nevezni, mert az apostol most két szegedi lapban is elmondja az ő megdicsőülése történetét és nagy részeket közöl Harmos Gyula leveléből. Örülten kedvez már most, hogy akadt valaki, aki ismeri Harmos Gyulának (!) az apját, aki szegedi ember, valami leszámoló tisztviselő s Várossy Gyula szerint biztos, hogy ő informálta a fiát.

Ez a fatális véletlen azonban ne fájdjtsa a fejét, kedves barátom, mert hiszen a dolog már tényleg el van intézve s ezek a figurázások már nem komolyak. Most már tőlem is csak pár soros értesítést fog kapni arról, hogy Ábrahám Dezső megkapta az utasítást s még Várossy Gyulának egy levelét kellene elszenvednie, amit még ír Önnek. Bizonyosan nagyon szép levél lesz és irgalmatlan hosszú és ostoba, de nem lesz muszáj elolvasnia.

Sőt, legokosabb lesz felbontatlanul visszaküldeni ráírván, hogy „a címzett ismeretlen helyre távozott”. Ezzel legalább H. Gy. úr végérvényesen befejezi földi pályafutását s Kosztolányi Dezsőt sem molesztálják többet.

Igaz barátsággal

Móra Ferenc

Az „ügy” sajtóper nélkül lezárult és *befejeződött Kosztolányi levelezése Harmos Gyula nevében – Várossy Gyula „íróval”*. De Kosztolányi Dezsőt bántotta, tovább foglalkoztatta ez a kényszer-levelezés, az írói per. Ezt bizonyítja az utóbbi – kézírásos Móra-levél – széleire írt gyorsírással feljegyzés: vessorok, gondolatok, s „Hattyu kutyám” c. versének mély értelmű első sorai, variációi:

Ha az emberek én reám ugatnak,
kérek szépen, te legalább ne ugass.

A nagyvilág szégyenfoltját itt hűség . . .

Hattyu kutyám – Vigyázz te a házra
ülj házunk küszöbén
Ne engedd, hogy elvigyék a nyugalmam
te régi magyar hűséges kuvasz
okos rágott füled figyelme, reggel
veled

Ne engedd a gazdád.
Ismerd meg az írókat
van beteges
és hogyha ők ugatnak
te is ugass . . .

A költő eredeti versének alapgondolatai a fenti sorok.

A levél alsó szélén még egy versének indító sorai, változatai találhatóak: a „Nem félek a haláltól . . .”
Ugyancsak „A bús férfi panasza” c. versciklusban jelent meg:

Nem félek a haláltól – mondom
csak mi tudjuk . . . földi holmi
úgy érzem, mint a földet
a homokban elmesélem

Most már te vagy a félelmem, élettől
én kis fiam, mert jel
hogy itt kell soká maradni véled.

Jaj az árváknak . . . a lányt leszakasztják
kövér bankár és az út
8 éves kislíút felakasztják utcai ? pribécek

-----
könyörög epedőn
sorsa
az ételt az edénybe búsán osztja
s az özvegy asztalán gurul a bús morzsa
sok szegény csak ?? boldogok
kinőtt ujaiba bele-belefér

Már nem beszélnek róla
egy kép van a szobában: „apa”
egy fakult kép

A tál délben piszkos abroszon

És a törvény nevében felakasztják.

Búsán gurul tányérján a morzsa

Feslett a nyaka

Törött rámában a halott apa.

Most már te vagy halálélelmünk, az élettől
én kisfiam, mert jel
hogy itt kell soká maradni véled.

A gyorsírással írt sorok némelyikét teljesen áthúzta a költő. Az áthúzás – néha többszörös áthúzás – nehezítette a megfejtést, három szót nem is sikerült kiolvasni, ezeket kérdőjellel jeleztem. A félmondatok, félbemaradt sorok, egyik jelenésről hirtelen áttérés egy másikra, az elgondolások ismétlése, a sorok újabb változatai igazolják a verssorok „viharos” kitörését, amit „Hogyan születik a vers és a regény?” című írásában – egyik legkedvesebb költeményének születéséről – maga a költő fogalmaz meg.⁴

„... Hosszú úzás után tökéletesen boldog voltam és nyugodt. Egyszerre meghallottam a költemény sorait, egyiket a másik után *soly viharosan jelentkeztek*, olyan készen törtek ki belőlem, hogy azonnal íront, papírt kértem a napozó szolgájától s bár ilyenkor *gyorstrással szoktam jegyezni*, alig bírtam utánuk futni.”

Schelken Pálma

⁴ KOSZTOLÁNYI, *ÁBÉCE* Bp. 1957. 122.

hosszú fűz, hogy az írás a franciákhoz hasonlóan

keze alatt, mert az egészre tekintve hiú. Néha

in a levelet mekém is, hiszen mindenem van, és

hogy mit is szeretek, és szeretnék is, de az öngy

írásomtól kezdve, ha egyszer kezdtem volna, a

lehet, hogy a franciákhoz hasonlóan, az egészre

néztem, hogy kezdtem volna írni, és az

írásomtól kezdve, ha egyszer kezdtem volna, a

lehet, a kezemmel a nem is, azaz én kezdtem

lehet, a franciákhoz hasonlóan, az egészre

néztem, hogy kezdtem volna írni, és az

írásomtól kezdve, ha egyszer kezdtem volna, a

lehet, a kezemmel a nem is, azaz én kezdtem

lehet, a franciákhoz hasonlóan, az egészre

néztem, hogy kezdtem volna írni, és az

írásomtól kezdve, ha egyszer kezdtem volna, a

addig is, hogy minden kezéim:

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA